

0. Hypotézy a metodologie

(J. Soukup)

a) Vymezení problému

Teoretické náhledy na rozpory a vývoj soudobé **globalizace** reflektují charakter soudobých krizí. Taktéž zkoumání procesů rozvoje, růstu a konkurenceschopnosti musí být včleněno do rozporného rámce soudobé globalizace.

V kontextu multidimenzionálních a silně ambivalentních procesů soudobé globalizace, probíhajících diferencovaně na různých úrovních (technologické, ekonomické, sociální či politické), dochází k dalšímu propojování a růstu závislosti, ale i k asymetriím a rozpornostem. K překonání aktuální recese může přispět i teoretická konfrontace různých pojetí globalizace.

Řada autorů o dnešku vážně uvažuje jako o skutečně „přelomové době“, kdy se nebývale vyhrocují nerovnoměrnosti a nespravedlnosti. Sílí volání po systémové změně. Ovšem, zda jsou vytvořeny podmínky změny, není vůbec jisté. Zároveň absentuje i adekvátní subjekt systémových změn. Ohledně možných scénářů vývoje a perspektiv soudobé globalizace lze operovat s mnoha různorodými a nezřídka i značně kontroverzními modely.

Hlavním problémem, který se řeší v první kapitole monografie, je právě otázka možných scénářů budoucího vývoje globalizace. Ta je zde současně chápána jako rámec, do něhož je včleněno zkoumání rozvoje, růstu a konkurenceschopnosti zejména evropských ekonomik na počátku 21. století.

V posledních desetiletích „kráčí ruku v ruce“ se soudobou globalizací **financializace** světa. Termín financializace obvykle označuje enormní nárůst váhy a moci finančního sektoru ve světovém hospodářství (v poměru k „reálné“ ekonomice) a šířeji v celé společnosti. Finanční sektor se vymkl své „klasické“ úloze obsluhy „reálné“ ekonomiky a začal ovládat zbytek systému, včetně značné části politického subsystému. Někteří autoři dokonce globalizaci a financializaci ztotožňují.

Proto se druhá kapitola monografie zaměřila na kvalitativní analýzu hypotéz o existenci či neexistenci vztahů mezi vývojem reálné ekonomiky a finančním sektorem. Pro první a druhou kapitolu monografie tudíž byly formulovány dva výchozí úkoly:

- Zformulovat možné scénáře budoucího vývoje globalizace.
- Ověřit existenci či neexistenci vztahů mezi vývojem reálné ekonomiky a finančním sektorem.

Soudobá globalizace je z podstaty velmi složitá a velmi různorodá, a to přinejmenším v těchto základních (vzájemně propojených) sférách – sféře technologické (technické), hospodářské, sféře sociální a sféře politické.

Na globalizaci lze pohlížet jako na objektivní tendenci vyrůstající z technologických a technických inovací přelomu 20. a 21. století. Tyto převratné technické, resp. technologické změny se díky kumulativním efektům promítají do všech dalších společenských subsystémů, do hospodářství, do sociální struktury, do politiky apod.

Třetí kapitola monografie se věnuje právě tomuto **technologickému, resp. technickému rozměru globalizace** vyjádřenému kategorií znalostní ekonomika. Monografie se zabývá především analýzou kvantitativní stránky znalostní ekonomiky, měřením její úrovně.

Rozbor technologického (technického) rozměru globalizace měl tyto cíle:

- Určit současnou globální pozici Evropské unie z hlediska znalostní ekonomiky.
- Vymezit vzájemnou pozici členských zemí Evropské unie z hlediska dosažené úrovně znalostmi řízené ekonomiky.
- Zjistit, jak se měnila vzájemná pozice členských zemí EU v posledním desetiletí.

Ekonomický rozměr globalizace bývá mnohdy popisován ve smyslu globální ekonomické integrace na trzích produktů a služeb, kapitálu i práce. Práce je přitom jedním z klíčových faktorů, který má dopad na rozvoj společnosti. Její role, přes vzrůstající význam kapitálu, zůstává zásadní. Čtvrtá kapitola monografie se proto věnuje trhu práce. Cílem kapitoly je identifikovat nejvýznamnější změny, které nastaly v posledním desetiletí na evropském trhu práce, s důrazem na český trh práce.

Ekonomického rozměru globalizace se týkají též ekologické ekonomické teorie, které se věnují problematice hledání strukturální globální ekonomické stability. V páté kapitole monografie zkoumáme hypotézu, podle které lidská činnost vedoucí k vyplenění přírodních zdrojů je nepřijatelná a ekonomicky neracionální, jelikož její náklady převažují získaný užitek.

S ohledem na ekonomický a sociální aspekt globalizace bylo úkolem autorů monografie:

- Určit, jaké jsou nejvýznamnější změny na evropském trhu práce za poslední desetiletí.
- Vymezit strukturální globální ekonomickou stabilitu z pohledu ekologické ekonomické teorie.

Globalizace mění politickou tvář světa a politika se zároveň stává nástrojem prosazování nebo naopak pokusů blokovat globalizaci. Proto se

šestá i sedmá kapitola dotýkají **politického rozměru globalizace**. Šestá kapitola monografie analyzuje reakci institucí na dluhovou krizi. Právě v obdobích recese je institucionální rámec (nejen psaná pravidla, ale i společenské normy, etika a morálka) pod zvýšeným tlakem a přirozeně probíhá testování jeho stability a adekvátnosti, ještě více se začínají prosazovat otázky spravedlnosti a efektivnosti, etiky a morálky. Kapitola se zejména zaměřuje na možnosti a cesty zvyšování efektivnosti veřejných výdajů s ohledem na institucionální rámec ekonomiky.

Za klíčový rys globalizace v politické oblasti bývá nezřídka považován pokles významu národních států. Sedmá kapitola monografie nahlíží na tento problém prizmatem pojmu národní konkurenceschopnost.

V kapitole jsou prezentovány výsledky zemí tzv. Visegrádské čtyřky (ČR, Slovenska, Polska a Maďarska) ve dvou žebříčcích, které se zabývají mezinárodní komparací konkurenceschopnosti zemí – ve Světové ročence konkurenceschopnosti a v Globální zprávě o konkurenceschopnosti.

Na ekonomickou i společenskou důležitost výsledků zemí v uvedených žebříčcích lze pohlížet jako na jeden z důsledků transnacionalizace ekonomik – výběr kritérií pro hodnocení zemí (zejména měkkých dat získávaných expertním dotazníkovým šetřením) je ovlivněn zájmy nadnárodních firem i nadnárodních organizací.

V důsledku vlivu zmíněných nadnárodních organizací jsou pak doporučení plynoucí z respektovaných žebříčků národní konkurenceschopnosti považována za relevantní pro volbu nástrojů hospodářské politiky v jednotlivých zemích.

S ohledem na politický rozměr globalizace jsou v monografii sledovány tyto cíle:

- Identifikovat možnosti a cesty zvyšování efektivnosti veřejných výdajů s ohledem na institucionální rámec ekonomiky.
- Určit, jak se odlišná metodologie použitá ve Světové ročence konkurenceschopnosti a v Globální zprávě o konkurenceschopnosti promítá do odlišných výsledků (i odlišného trendu) vývoje sledovaných zemí.
- Vyhodnotit konzistentnost doporučení pro hospodářskou politiku odvozených z obou žebříčků konkurenceschopnosti s ohledem na situaci, kdy je cílem zvyšování úrovně ekonomického blahobytu v zemi (pokud jej považujeme též za aspekt konkurenceschopnosti).

b) Východiska odborné monografie

Termín globalizace již pevně zakořenil a dnes náleží k výrazům nejfrekvencovanějším, a nejdiskutovanějším. Problematikou globalizace, a to nejenom její ekonomickou dimenzí, se zabývají stovky publikací. Namátkou viz (Addy, 2000), (Barber, 1995), (Bauman, 2002), (Breinek, 2005), (Ci-

helková a kol., 2002, 2008), (Foster, Magdoff, 2009), (Friedman, 2000), (Hirst, Thompson, 1996), (Krugman, 2009), (Mezřický, 2003), (Švihlíková, 2010, 2014) aj.

K rozporům současné globalizace namátkou viz (Dolejš et al., 2012), (Heller, Neužil a kol., 2007, 2011), (Keller, 2000, 2011), (Piketty, 2014), (Robinson, 2009), (Švihlíková, 2006, 2010, 2014) atd.

Ke scénářům globalizace a vizím vývoje viz např. (Barber, 1995), (Jirásek, 2013), (Prorok, 2012), (Švihlíková, 2006, 2010, 2014) apod.

V kontextu studií o globalizaci lze připomenout taktéž publikace autora kapitoly – např. (Sirůček, 2004, 2007), (Sirůček a kol., 2007), (Sirůček, Heczko, 2006, 2010) aj.

Celkové hodnocení procesů soudobé globalizace je silně kontroverzní. Důležitým znakem celkové globalizace je přitom její silná ambivalentnost, kdy identický jev může být současně hodnocen pozitivně i negativně, a to i u téhož jedince či sociální skupiny. Například pozitivní a optimistické náhledy na globalizaci reprezentují (Norberg, 2003) nebo (Ridley, 2013) či (Friedman, 2007) aj. Jiné náhledy ovšem zdůrazňují negativní stránky globalizace – rizika a ohrožení, která přináší. Varují před globálními problémy, včetně silících ekologických ohrožení, chudoby a růstu nerovnoměrností rozdělení bohatství, sociální diferenciace, narůstání nestabilit či převahy globálního trhu nad politickou regulací (Dolejš et al., 2012), (Glyn, 2007), (Varoufakis, 2013) a mnozí další.

Otázky **vztahu reálné a finanční problematiky**, které zkoumá druhá kapitola monografie, jsou nedílnou součástí ekonomické teorie od konce 70. let. Současný rámec makroekonomické teorie (např. Blanchard, 2008), který vychází ze stochastických dynamických modelů všeobecné rovnováhy, se ještě v 90. letech přece jen primárně soustředil na rozpracování problematiky nominálních rigidit, čímž byla odstraněna neutralita peněz z původních modelů reálného hospodářského cyklu (Gordon, 2009). Současně se však do modelového rámce již v druhé polovině 90. let začala zanášet otázka frikci na finančních trzích prostřednictvím modelu tzv. finančního akcelerátoru (Bernanke, Blinder, 1988). Původní princip mechanismu, který se soustředil na vztah mezi firmami jakožto dlužníky a bankami jakožto jejich věřiteli, byl posléze rozšířen na segment domácností a na otázky spjaté s fungováním mezibankovního trhu.

Formulace cílů a hypotéz obsažených ve třetí kapitole monografie (věnované technologickému rozměru globalizace, resp. **znalostní ekonomice**) vycházela ze dvou základních zdrojů.

Prvním východiskem bylo pojetí znalostní ekonomiky. Koncept znalostní ekonomiky (knowledge economy) široce popularizoval Peter Drucker v roce 1966 ve své knize Věk diskontinuity (Drucker, 1994). Sám Drucker ovšem v uvedené knize udává, že vznik tohoto pojmu přísluší Fritzovi Machlupovi. Další Američan, Michael Porter, pak myšlenku zna-

lostní ekonomiky rozvádí. Zdůrazňuje, že současné vyspělé ekonomiky musí těžit z konkurenční výhody, která je založena na neustálých inovacích.

Druhým zdrojem, který sloužil k formulaci cílů obsažených v této kapitole monografie, jsou publikace různých institucí, které se snaží popsat kvantitativní stránku znalostní ekonomiky. Navazuje se tak na předcházející pohled na znalostní ekonomiku, který ji zkoumal z kvalitativního pohledu.

V monografii jsou analyzovány systémy, které se věnují kvantitativnímu vyjádření dosaženého stupně znalostní ekonomiky jak na celosvětové úrovni, tak na úrovni Evropské unie. Na úrovni Evropské komise jde o Innovation Union Scoreboard a Regional Innovation Scoreboard (UNU MERIT, 2013). Na globální úrovni jde o Index znalostní ekonomiky a Znalostní index Světové banky (World Bank Institute, 2012), Global Innovation Index (INSEAD & WIPO, 2012), o stejnojmenný Global Innovation Index (Boston Consulting Group, 2009), dále pak o The 2012 State New Economy Index (ITIF, 2012) či Global Innovation Quotient (Bloomberg, 2013).

Evropská unie se vyznačuje dlouhodobě vyšší mírou nezaměstnanosti než např. USA. Dnes je obecně uznáváno, že jednou z příčin je silný efekt hysterese (Blanchard, 2006).

Čtvrtá kapitola monografie identifikovala jako hlavní problém současného evropského **trhu práce** vysokou míru nezaměstnanosti mladých osob. Této problematice se věnuje řada publikací (např. Choudhry, Marello, Signorelli 2012 nebo Scarpetta, Sonnet, Manfredi, 2010).

O vývoji českého trhu práce pojednává řada publikací, lze zmínit např. Czesaný (2014) a Sirovátka, Šimková (2013). Reakce české vlády na otázky zaměstnanosti je analyzována např. v článku *Trh práce ve státech Visegrádské čtyřky a ekonomická krize* (Potužáková, 2012). Nezaměstnanost samozřejmě způsobuje i značné náklady pro samotný stát, jejich odhad pro veřejné rozpočty v České republice analyzovali např. Čadil, Pavelka, Kaňková, Vorlíček (2011).

Problematice zaměstnávání cizích státních příslušníků v České republice je věnována poměrně rozsáhlá pozornost. Obecně je postavení cizinců v ČR, a to včetně jejich ekonomické aktivity, pravidelně popisováno v publikacích ČSÚ: *Cizinci v České republice*. Vývoj zaměstnanosti nerezidentů před vypuknutím ekonomické recese 2009 je detailněji popsán např. v publikaci (Pořízková, 2008). Ekonomická recese měla na ekonomickou aktivitu cizinců značný vliv. Pokles cizinců – zaměstnanců a nárůst cizinců – podnikatelů během krize byl do značné míry způsoben snahou některých cizinců pocházejících ze zemí mimo EU udržet se v České republice (např. Pavelka, Löster, Vltavská, Makovský, Macáková, 2011).

Problém **strukturální globální ekonomické stability** sledovaný v páté kapitole je pokryt velice rozsáhlou literaturou. Zahrnuje multidisciplinární literaturu vytvořenou v posledních padesáti letech. Práce Georgescu-Roegeny (1966, 1979) je zajímavá tím, že prolíná ekonomiku s fyzikou a navrhuje, aby makroekonomie uplatnila termodynamické zákony. Do určité míry toto Daly (1991) uplatňuje ve svém cyklickém a obnovitelném ekonomickém modelu „od kolébky ke kolébce“ a návrhu, aby ekonomický rozvoj přestal být stavěn na výpočtu hrubého národního produktu, ale na udržitelném ekonomickém blahobytu. Z pohledu českého chápání rozvoje tohoto ekonomického myšlenkového proudu, zejména v první dekádě po roce 1989, jsou do této studie zahrnuty práce Josefa Vavrouška (1993). Vavroušek tvrdě kritizoval hodnotové orientace „reálného kapitalismu“, které se velmi rychlým tempem v té době v ČR rozvíjely, jakožto neslučitelné s myšlenkou „trvale udržitelného života“ na Zemi.

Otázkám institucionálního rámce je v monografii věnována šestá kapitola. Zkoumání a zachycování změn v **institucionálním rámci** je dlouhodobě středem zájmu řady významných zahraničních i domácích odborníků, téměř každá ekonomická analýza s aspekty institucionálního rámce nějakým způsobem pracuje. V oblasti veřejných financí jde o teorii veřejné volby, která zkoumá fungování veřejného sektoru a jež kombinuje prvky neoklasické, institucionální i behaviorální ekonomie s cílem vysvětlit procesy politického rozhodování a jeho realizaci prostřednictvím byrokracie. Základy teorie veřejné volby položili a rozvíjeli klasici ekonomické vědy a nositelé Nobelovy ceny za ekonomii jako James Buchanan, Kenneth Arrow, Joseph Stiglitz, Ronald H. Coase, Oliver E. Williamson, ale mnozí další (např. William A. Niskanen) se svým přínosem k problematice teorie byrokracie.

James Buchanan získal v roce 1986 Nobelovu cenu za příspěvek k rozvoji teorie veřejné volby, zejména za to, že inicioval výzkum vztahů individuálních zájmů politiků a fungování státu. Ronald H. Coase získal Nobelovu cenu v roce 1991 za příspěvek k rozvoji teorie transakčních nákladů a dopadu transakčních nákladů a majetkových práv na institucionální strukturu a fungování ekonomiky. Kenneth Arrow získal Nobelovu cenu už v roce 1972 a jeho práce přinesly zásadní pokrok v oblasti poznání a uchopení problému asymetrické informace a podstaty fungování systému veřejné volby (Arrowův teorém neefektivnosti kolektivní volby). Joseph Stiglitz získal Nobelovu cenu v roce 2001 jako ocenění jeho komplexního přínosu k rozvoji ekonomického poznání. Prosazuje státní zásahy do ekonomiky, zejména prostřednictvím fiskálních stimulů. Cílené státní zásahy do ekonomiky podle Stiglitze přinášejí v řadě oblastí efektivnější výsledky, než jakých by bylo dosaženo samovolným působením neregulovaných tržních mechanismů. Má významný podíl na rozvoji teorie asymetrických informací. Oliver E. Williamson získal Nobelovu

cenu v roce 2009 a jako žák R. Coaseho se zaměřil zejména na oblast transakčních nákladů.

Politicko-ekonomické uchopení problémů fungování veřejných financí je dnes založeno na dílech uvedených klasiků, ale nabylo silně interdisciplinární charakter, stalo se místem, kde se střetávají politické, sociální, ekonomické, právní a správní vědy.

Sedmá kapitola monografie obsahuje kritický pohled na výsledky prestižních žebříčků **národní konkurenceschopnosti** (WEF 2014, IMD 2014). Z těchto žebříčků vyplývající dosažené výsledky zemí pak reprezentují jejich úspěšnost podle široce respektovaných a citovaných, i když kontroverzních kritérií. Kritický pohled na možnost měřit národní konkurenceschopnost, který prezentujeme v našem textu, se opírá zejména o odborné práce P. Krugmana (1994, 1996). V české odborné literatuře se kritické analýze měření národní konkurenceschopnosti věnovali například E. Klvačová (2008a, 2008b), J. Sereghyová (2005), B. Plchová (2011), ale také spoluautoři této monografie M. Nečadová a J. Soukup (2013).

c) Metodologie

V první kapitole monografie byly použity převážně metody kvalitativní analýzy, včetně instrumentarií spadajících mimo „hlavní proudy“ světové ekonomické vědy – např. systémový přístup a teorie chaosu a logika dlouhých „inovačních“ K-vln.

V obecnější poloze lze konstatovat využití logických metod (včetně analýzy, syntézy, abstrakce a taktéž analogie a dialektické logiky) a metod historických, prolínajících se v metodě historicko-logické. Při zmapování mnohorozměrnosti soudobé globalizace je využita též historicko-komparativní metoda.

Náhledy na globalizaci (ale též na ekologické či etické dimenze ekonomických teorií i procesů růstu a rozvoje) jsou slučitelné spíše s alternativními kritickými sociálně-ekonomickými koncepcemi mimo „hlavní proud“. To je taktéž důvodem absence širšího využití logiky a metod matematických, ekonometrických, statistických apod. Nicméně metodologie i závěry jsou dostatečně ukotveny a reflektují aktuální stav světového poznání.

Pro komplexní uchopení fenoménu globalizace se ve výše naznačeném kontextu ukazuje nedostatečnost tzv. „newtonovského paradigmatu“, neboť žijeme v dynamickém, nejistém a rozporuplném světě, kdy je obtížné rozlišit příčinu a následek, a budoucí události nelze přesně předvídat. Taktéž předpoklady např. ohledně stability jako základního stavu systému nemusí odpovídat dnešnímu „přelomovému“ charakteru doby i systémovému charakteru soudobých krizí. Na místě je aplikace tzv. „prigoginovského paradigmatu“.

V následujících kapitolách dochází k analýze na nižší úrovni abstrakce. Tomu odpovídají zvolené metody. Autoři používají metodu komparace (např. při analýze jednotlivých systémů, které měří dosaženou úroveň znalostní ekonomiky, při analýze evropského trhu práce nebo při analýze modelů udržitelného rozvoje).

Dále byly v těchto kapitolách monografie uplatněny jako základní metody vědecké práce dedukce (např. při výběru a formulaci odpovídajících ukazatelů zahrnutých do indexu znalostní ekonomiky) a syntézy (např. při stanovení vah jednotlivých modulů obsažených v indexu znalostní ekonomiky).

Při kritické analýze zaměřené na výběr hodnotících kritérií v rámci multikriteriálních hodnocení byla použita metoda evaluace s cílem popsat reálné dopady zvolené metodologie na volbu hospodářské politiky ve sledovaných zemích.

Autoři použili při řešení problémů obsažených v odborné monografii jak primární, tak sekundární data. Zpracování dat vyžadovalo aplikaci základních statistických metod (korelace, regrese). Ačkoliv jde o korelační a logicky kvantitativní analýzu, závěry jsou nutně kvalitativní povahy s důrazem na skutečnost, že korelační analýza nemůže potvrdit či vyvrátit kauzalitu jevů.

d) Poděkování

Odborná monografie je jedním z výstupů výzkumného projektu IP 307052 „Zdroje a perspektivy rozvoje evropských ekonomik na počátku 21. století v kontextu soudobé globalizace“, realizovaného na Fakultě podnikohospodářské Vysoké školy ekonomické v Praze.

e) Souhrn

Summary

In this monograph, the prospects of the development of European economies in the early 21st century are evaluated in the context of contemporary globalization. The analysis is based on various aspects of globalization – technological, economic, social and political. The technological (or technical) dimension of globalization is mainly expressed by the knowledge economy; the quantitative aspects of the knowledge economy are primarily examined. The economic as well as the social dimensions of globalization are reflected through an analysis of the European labour market, structural global economic stability, and the relationship between the financial sector and the real economy. The political dimension of globalization is shown through an examination of the institutional framework

of economies (in connection with the response of institutions to the debt crisis) and the analysis of the declining role of national governments (as seen through the prism of the national competitiveness).

Synthèse

Cette monographie analyse les perspectives du développement des économies européennes dans le contexte globalisé du début du 21ème siècle. Ce travail corrobore l'analyse des dimensions technologique, économique, sociale et politique de la globalisation. La dimension technologique de la globalisation est soumise à une analyse quantitative du pan de l'économie de la connaissance. Les dimensions économique et sociale de la globalisation sont soumises à l'analyse des interconnexions entre le secteur financier, l'économie réelle, le marché européen du travail et la stabilité économique structurelle mondiale. Enfin, la dimension politique de la globalisation est soumise à une double analyse: celle du cadre institutionnel des économies européennes nationales (en lien avec la réaction des institutions à leur niveau de l'endettement) et celle de la diminution des pouvoirs de décisions dont jouissent les états européens (à travers le prisme de leur compétitivité).